

דבר העורכים

אנו שמחים להציג לקהל הקוראים של "דפים" ולמצטרפים החדשים המתעניינים במחקר רבת-חומי של השואה את מאסף לו ומקוויים שהמחקרים שמצאנו לנכון לפרסם בו יעוררו בהם עניין ויציגו חידושים.

הגיליון נפתח במאמר פורץ דרך בתחום מדעי הרוח הדיגיטליים, מאמרם של יאן גרבובסקי ושירה קליין שמנתח ערכי ויקיפדיה על השואה בפולין במטרה לחשוף את הסילוף השיטתי והמכוון של תולדות השואה בפולין שנעשה בוויקיפדיה האנגלית, האנציקלופדיה הגדולה בעולם. על ידי בחינה מעמיקה של 25 ערכי ויקיפדיה שחשופים לציבור ומאות דפים אחוריים (back pages) המאמר חושף את המנגנון הדיגיטלי המאפשר לקבוצה של עורכים פולנים לאומניים מהימין לשנות את הנרטיב ההיסטורי, לסלף עובדות ולייצר מידע חדש על תולדות השואה בפולין. עורכים אלו ממעיטים בערך האנטישמיות הפולנית, מנפחים את תפקיד הפולנים בהצלת יהודים, מאשימים את היהודים ברדיפתם שלהם ומפריזים במידת שיתוף הפעולה של היהודים עם הנאצים. מחקרם של גרבובסקי וקליין מניח את התשתית שתאפשר לחוקרים בתחומים אחרים לסקור את העולם העצום של המרחב הראשי של ויקיפדיה ושל הדפים האחוריים שלה ולשפוך אור על תהליך הייצור של הידע הדיגיטלי. המאמר, שפורסם בגרסתו האנגלית בחודש פברואר 2023, זכה ליותר מחמישים אלף צפיות באתר כתב העת באנגלית.

גילי קאר דנה במאמר הבא בעדותה של יוליה בריכטה, ניצולת מחנה רוונסבריק ששימשה שוטרת במחנה. בריכטה, יהודייה הונגרייה מבודפשט, היגרה לאי גרנזי, אחד מאיי התעלה, בשנת 1939, שנה לפני שכבשו אותו הגרמנים. המאמר, המבוסס על מסמכים ארכיוניים מגוונים, מנתח גרסאות שונות של עדותה של בריכטה שנמסרו בין 1945 ל-1965. המחברת מבקשת לפרש את הראיות ולבסס כמה עובדות על בריכטה, שורדת שואה שהשתייכה לתחום שפרימו לוי מכנה "האזור האפור". על ידי בחינה מחדש של עדויותיה השנויות במחלוקת המחברת בוחנת כיצד השפיעו חוויותיה של בריכטה לפני הגעתה לרוונסבריק ובזמן שהותה במחנה על הדרכים השונות שבהן סיפרה את סיפורה בעשרים השנים שאחרי המלחמה. האם הייתה גיבורה לא-יהודייה של תנועת ההתנגדות או שמא פושעת יהודייה ששיקרה בנוגע למעשיה בזמן המלחמה? המאמר יוצא כנגד החלוקה הפשטנית לקטגוריות הבינריות הטעונות של קורבן ופושע, גיבור ונבל או מתנגד ומשתף פעולה, וטוען כי שיפוט פשטניים כאלה מטשטשים את המורכבות של סיפורי הניצולים. לעומת זאת, הניסיון להבין את השינויים שחלו עם השנים בעדותה של בריכטה, בהתבסס על נמעני סיפורה ועל חוויותיה לפני השהות במחנה ובמהלכה, מציע דרך ניתוח פורייה יותר להבנת עדויות מאוחרות של ניצולי השואה, במיוחד של מי שהיו אסירים יהודים בעלי זכויות יתר.

מאמרו של נורמן דומאייר עוסק במסמך מפתח של האידיאולוגיה הנציונל-סוציאליסטית – נוסח נאומו של היטלר מ-22 באוגוסט 1939 המכונה "נוסח לוכנר". היטלר נשא נאום חשאי זה באוברזלצברג לפני הגנרלים הבכירים של הוורמכט. הכתב האמריקאי לואיס לוכנר, ראש סניף ברלין של סוכנות הידיעות אייפי, מילא תפקיד מרכזי בשמירה על נוסח הנאום בזמן מלחמת העולם השנייה, בהפצתו ובפרסומו. מחבר המאמר טוען כי אף על פי שהמסמך אומת בשנות השישים, היסטוריונים גרמנים המעיטו בחשיבות תפקידו של לוכנר ואפילו סילפו אותו. מטרת המאמר להעריך מחדש נאום חשוב זה של היטלר, השופך אור על השקפת עולמו ועל השאיפות הגלובליות של האידיאולוגיה הנציונל-סוציאליסטית. תמצית הנאום נמסרה ללוכנר באוגוסט 1939, כאשר היחסים בין פוליטיקה, צבא ועיתונות זרה ברייך השלישי התאפיינו, לדברי המחבר, בקשרים הדוקים ואפילו סימביוטיים. דומאייר טוען כי עד כה נטו להתעלם מן ההקשר ההיסטורי הזה למרות חשיבותו המכרעת לאימות מקורות בני הזמן. עוד הוא טוען כי נוסח לוכנר הוא אכן הנוסח האותנטי והמהימן ביותר של הנאום, ורק הוא משקף את שתי מטרותיו הסופיות של היטלר: כיבוש העולם והשמדת כל "הגזעים הנחותים". מסקנת המאמר היא שנוסח לוכנר מוכיח שכל הגנרלים הגרמנים הבכירים ידעו על הפשעים שתכנן היטלר לבצע נגד האנושות עוד בטרם החלה מלחמת העולם השנייה.

גם גיליון זה נחתם כרגיל במאמר המסתמך על תעודות מארכיון בית לוחמי הגטאות, הפעם מאמר של פאולה-גרטה ברק. מאמרה עוסק בייצוגה של שואת יהודי רומניה ביצירתו של גרשון קניספל, אומן ישראלי בולט שחילק את זמנו בין ישראל לברזיל. המחברת בוחנת סדרה של עשרים ציורי שמן שכותרתה "צעדת המוות של יהודי רומניה", שכמעט אינה מוכרת בארץ ובעולם. המאמר מציג את מקור העניין של קניספל בשואת יהודי רומניה ואת ההשראה לסדרה: זיכרונותיו של מיכאל סטיבלמן, שורד שואה יליד בסרביה. המחברת טוענת כי היכרותו של קניספל עם יצירתם של ברטולד ברכט ושל ק' צטניק השפיעה ככל הנראה על העניין שלו בסיפור האישי של סטיבלמן, ומתוך כך על העניין שלו בסיפורם של יהודי רומניה בשואה. המאמר מתמקד בניתוח כמה מעבודות הסדרה ובוחר את הקשר בין ייצוג גורלם של יהודי בסרביה בסדרה לבין עולמו האומנותי של קניספל.

אנו מקווים שגם למאסף זה תהיה תרומה חשובה למחקר הרב-תחומי של השואה ולדיון על אודותיה.

העורכים